
A SZLENG HELYNEVEK NÉVRENDSZERTANI HELYÉRŐL

1. A nemzetközi névtani szakirodalomban évtizedek óta olvashatunk olyan írásokat, amelyek a helynévkincshez szociolingvisztikai szempontból közelítenek, azaz a neveket társadalmi közegbe való beágyazottságukat is figyelembe véve vizsgálják. Az irányzat képviselői a nevek használatának és változásának, valamint a névvariánsoknak a vizsgálatát tűzik ki célul, emellett próbálják feltérképezni a névhasználó egyének névismeretét, a névgyakoriság és a helyfajták, az elhelyezkedés és a névvariánsok kapcsolatát. A név- szociológiának speciális kutatási területe a többnyelvű térségek helynévhasználatának tanulmányozása is. E sokszínű tematikát felmutató részterület jellemző kutatási témája a városi és ezzel szoros összefüggésben a szleng helynevek bemutatása.

E helynévfajta kapcsán főként azok szociális identitást jelölő szerepét szokás hangsúlyozni, s elsősorban a helynévkincs nyelvhasználati rétegzettségének az igazolására használják őket. Ezen a helyen jómagam azonban a szleng helyneveket nem a névhasználat kérdése felől kívánom megközelíteni, hanem általában a nyelvben, közelebről pedig a helynévrendszerben betöltött helyükre próbálok rávilágítani. Ezt pedig a szleng helynevek keletkezési körülményeinek, azaz a névadási aktusnak a tanulmányozásával tárhatjuk fel elsősorban.

Míg a szleng közszókincs feltárása mára a magyar nyelvtudomány szerves részét képezi, addig a szleng helynevek névrendszertani bemutatására nemigen találunk példát. Ennek egyik okát mindenekelőtt abban láthatjuk, hogy nem áll rendelkezésünkre olyan összegyűjtött névanyag, mely a vizsgálatok alapját képezhetné. Ilyen irányú munka ezidáig ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI KÁROLY gyűjtéséből származik: „Budapest fattyúnyelvi szótára”-ban számos ide vonható helynevet is találunk (1996). Szlengszótárainkat bönghésze ugyancsak rábukkanhatunk helynévi adatokra is (l. pl. KIS 2008), az ezekből lesűrhető névrendszertani következtetések azonban még váratnak magukra. Jelen tanulmányommal ezt az űrt kívánom betölteni, noha munkámban pusztán egy településnév névvariánsainak a bemutatására vállalkozom.

2. Tanulmányomnak a helynév(adás)i normára (l. HOFFMANN 1997, ŠRÁMEK 1972/1973) alapozó hipotézise az, hogy a szleng helynevek a névadás tekintetében is különlegesnek mondhatók, azaz némileg sajátos névadási modell jellemzi őket. Sajátos helyzetüket elsősorban a szleng általános nyelvi jellemzőivel magyarázhatjuk. A szlengre mindenképpen jellemző a szójáték: JESPERSEN véleménye szerint a szleng egyenesen az emberiség játékszeretetének az eredménye (1999: 203). Mindenképpen ki kell emelnünk a szlengben megnyilvánuló erős érzelmi viszonyulást is. Érdemes megjegyezni, hogy a szleng így vagy úgy mindig a másik (domináns) értékrendhez való viszonyulást fejezi ki, de nem mindig becsmérlő módon, s a csoport igen gyakran saját értékeiből, attitűdjéből is gúnyt űz. A pozitív érzelmi színezet mellett tehát az ellentétes hozzáállás is igen gyakran megnyilvánul ezekben a nyelvi elemekben. A szleng szóalkotási módjaival kapcsolatban általános jellemzőnek tekinthetjük, hogy noha igen hosszú összetett szavak, többszavas kifejezések is megjelenhetnek benne, mégis igen gyakran él a csonkítással, rövidítéssel.

Az idegen nyelvi elemek (ma: főleg angol szavak) használata ugyancsak tipikusnak mondható e nyelvhasználati formában. A szlengre jellemző továbbá a figurativitás: „figuratív módon nevez meg dolgokat, főleg metafora, metonímia és irónia segítségével” (EBLE 1999: 231). A szlenggel kapcsolatban sokszor hangsúlyozzák a kutatók a tudatosság fontosságát: a szlenghasználó tudatosan alakítja nemcsak a tartalmat, hanem a formát is (ANDERSSON–TRUDGILL 1999: 258).

3. A szleng helynevek sajátos névadási modelljére vonatkozó feltételezésemet tanulmányomban egy magyar település jelenleg használatban lévő neveinek az elemzésével kívánom igazolni. Hajdúszoboszló Magyarország keleti régiójában található fürdőváros, története a középkorig visszavezethető. A település neve először egy 11. századi oklevélben maradt fenn, ekkor *Szoboszlóvásár* néven említik: 1075/+1124/+1217: *Zubuzlou wasar* (FNESz. *Hajdúszoboszló* a.). A név a szláv eredetű régi magyar *Szoboszló* személynév és a *vásár* köznév összetételéből jött létre. A név olyan településre utal, ahol egy *Szoboszló* nevű személynek volt vásártartási joga. E név a 13. században azonban már csak *Szoboszló*-ként tűnik fel egy jegyzőkönyvben: 1214/1550: *Zobozlo* (FNESz. *Hajdúszoboszló*). Ez a névváltozat úgy jött létre, hogy az eredetileg kétrészes név testéből egy névrészt, esetünkben az utótagot elhagyták. Ezt a jelenséget ellipszisnek tekintjük változástörténeti szempontból. A magyarországi hivatalos helységnévadás korai, ún. rendszertelen szakaszában, a 19. század derekán a helynév a *hajdú* megkülönböztető előtagot kapta: 1841: *Hajdú Szoboszló* (FNESz. *Hajdúszoboszló*). A kiegészüléssel keletkezett név jelentése így 'hajdúk által lakott/hajdú kiváltságokkal bíró *Szoboszló* nevű hely'. A ma használatos hivatalos neve a településnek tehát *Hajdúszoboszló*, azonban az informális szituációkban számos más, ún. említőnéven nevezik a helyet. Ezek a nevek különböző nyelvhasználati rétegekhez tartoznak, így találunk közöttük beszélt köznyelvi és szleng neveket is. (*Hajdúszoboszló* ma használatos köznyelvi és szleng helynévi variánsai ZAHORJÁN IVETTnek, a Debreceni Egyetem III. éves magyar–kommunikáció szakos hallgatójának gyűjtéséből származnak.)

A magyar helynévhasználatban természetesnek tekinthető, hogy informális kommunikációs szituációban a települést a megkülönböztető előtag nélküli formában említik, azaz a történeti szempontból elsődlegesebb *Szoboszló* formát használják. A mai névhasználó szempontját figyelembe véve – azaz a hivatalos *Hajdúszoboszló* formához mérve – azonban ellipszissel létrejött változatnak kell ezt tartanunk: a névhasználó a névtest egy névrésszel való csökkenését érzékeli a névforma mögött.

Az említőnevek köréből elsőként az összetartozó *Szob* és *Szobi* neveket vizsgálom. Az első név a *Szoboszló* formából jött létre. A magyar helynevek változásában ugyancsak találkozhatunk hasonló jelenséggel, azaz a név rövidülésével, azokban az esetekben azonban leggyakrabban valamely névelem (*Kömlöd* > *Kömlő*) vagy névrész (*Péterlaka* > *Laka*) elmaradásáról van szó, tehát redukció és ellipszis révén jön létre az új névváltozat. Itt azonban erről nem beszélhetünk, hiszen nem kötött morfémával vagy lexémával rövidül a név; sokkal inkább a közszavakra jellemző szórövidítéses szóalkotási móddal állítható párba ez a jelenség, így onomasztikai terminussal élve nevezhetjük ezt névcsönkítésnek. A *Szobi* variáns a szlengben igen gyakori *-i* képző hozzáadásával, azaz bővülés útján keletkezett. Elméleti szinten talán feltehetjük azt is, hogy a *Szobi* forma a *Szob* előtt született, így a névcsönkítős képzés útján alakult ki, s ebből jött létre a *Szob* a településnevekben is gyakran előforduló *-i* képző elvonásával, azaz redukcióval. A *Szobi*

forma elsődlegességét talán megerősítheti az is, hogy léteznek *Debi* (< *Debrecen*), *Böszö* (< *Hajdúböszörmény*) nevek is. Ezek pedig csupán ilyen formában élnek, az *-i* képző nélküli változat nem használatos. Ezekhez mintát a magyar településnevek között igen gyakori régi, de ma is transzparens *-i* képzős helynevek is adhatnak (*Kovácsi, Apáti*).

A *Szoboszló* név szleng variánsa a *Sznoboszló*, melynek keletkezéstörténeti módja a közszóképzésben tapasztalható szóferdítéshez hasonlítható. Tulajdonképpen egyfajta szójáték valósul meg egy hang betoldásával a névtestbe: a névben valamiféle „előtagként” így a *sznob* szó szerepel. A névadók elmondása szerint a név akkor keletkezett, amikor a város nem támogatta a szubkultúrához tartozó fiatalok kérelmét extrém sportpálya létesítésére, ezért átvitték a várost, valójában a vezetőségét sznobnak nevezték.

Ugyanezzel a névalkotási móddal született a *Szoposzló* név is. A névferdítés ebben az esetben a *b-p* hangok cseréjével ment végbe, ezáltal a *szop* ige fedezhető fel a névben, melynek jelentése a közszlengben 'bosszúság éri, kellemetlen helyzetben van'. A névhasználó fiatalok azért nevezik így a települést, mert „szopás itt élni”, ugyanis kevés szórakozási és munkalehetőség van a városban.

A *Szop city* név minden bizonnyal a *Szoposzló* névvel hozható kapcsolatba: az előtag az imént említett *szop* szlengszó, melyhez az angol *city* köznévv járul, ebben a névben így egyszerre fedezhető fel a rövidülés és az idegen szó átvétele. Ez utóbbi, azaz a *city* lexéma megjelenésére minden bizonnyal a *New York City, Salt Lake City, Mexico City* típusú helynevek is hathattak. A szlengben egyébként sem ritka az idegen nyelvű – a fiatalok nyelvében manapság főként angol – elemek megjelenése, a szleng helynevek körében más példákat is láthatunk e jelenségre: *Balmazújváros > Balmaz New York*.

A magyar *szop* és a orosz angolsággal kiejtett angol *soap* szavak hasonló hangzása ihlethette a *Soap city*-t, így ez az elnevezés is névferdítés útján keletkezett. Ebből pedig ellipszissel jött létre a *Soap* egyrészes név. A magyar helynévhasználat esetleg hatással lehetett erre a névkeletkezésre is: előfordul ugyanis, hogy említőnévként a földrajzi köznévi utótag (pl. *falú, ház, szállás*) elmarad a név szerkezetéből: *Kisújszállás > Kisúj, Balmazújváros > Balmaz*.

A *Soap city* változathoz fordítással jött létre a *Szappanváros* elnevezés, melynek létrejöttét minden bizonnyal erősítette a magyar helynévrendszer hasonló *város* utótagú neveinek a megléte is: *Balmazújváros, Terézváros* stb. Ezenkívül a várost *fürdőváros*-nak is szokták nevezni, amely ugyancsak szemantikai kapcsolatba hozható a szappannal. Ebből kétféle módon is létrejöhet a *Szappan* név: egyrészt a *város* utótag elvonásával is létrejöhetett, emellett a korábban bemutatott *Soap* forma fordításával is számolhatunk talán.

A névhasználó közösségben előfordul a *Gajdulszoboszló* elnevezés is: az ugyancsak névferdítéssel keletkezett név esetében a magánhangzókat megtartva a *hajdú* megkülönböztető előtagot a (*meg*)*gajdult* 'megbolondult' lexémára cserélték. Az így létrejött név a korábbi névváltozatokban is bemutatott negatív attitűdöt sugallhatja számunkra (vö. *Sznoboszló, Szoposzló*).

4. A *Hajdúszoboszló* név bemutatásakor elének táruló kép nem mondható egyedinek: ezekkel a névalkotási módokkal más helynevek esetében is találkozhatunk. Szabolcs-Szatmár megye megnevezésére például a katonai szlengben használatosak a *Tirpákia, Tírország, Tirland* elnevezések (l. Kis 2008: 283). Mindegyik alapja a szleng *tirpák* 'Szabolcs-Szatmár megyéből való' lexéma, melyből a hivatalos országnevek mintájára (*Portugália, Anglia*) továbbképezve hozták létre a *Tirpákia* nevet, szócsonkítással és az

ország utótag hozzáadásával keletkezett a *Tírország*, s az idegen nyelvi hatás fedezhető fel a *Tírland* esetében, itt ugyanis az 'föld, terület, vidék; ország' jelentésű angol *land* utótagot csatolták az előtaghoz. Névferdítésre is találunk szép számmal példát, álljon itt mutatóban Szabadszállás település néhány, a katonai szlengben használatos elnevezése: *Szívatszállás*, *Szívószállás*, *Szopatszállás*, *Szutyokszállás* (l. KIS 2008: 272). A hivatalos név ebben az esetben a *szabad* és a *szállás* 'betelepedett kun vagy jász nemzetség, csoport lakóhelye' köznevek összetétele, mely arra utal, hogy a település lakói mentesítve voltak bizonyos szolgáltatásoktól, adóktól. A szlengben a név utótagja megmaradt, az előtagot pedig olyan pejoratív jelentésű előtagokra cserélték le, amelyek megőrizték a név szótagszámát: *szivat* és *szopat* 'úgy jár el valakivel, hogy az emiatt kellemetlen, megalázó, esetleg tartósan hátrányos helyzetbe kerül', *szívó* 'kellemetlen helyzetbe jutó', *szutyok* 'piszok, mocskok'. E negatív attitűdöt az magyarázza, hogy a településen laktanya volt, ahol a kötelező katonaidjúket töltő katonák szlengjében jelentek meg e névváltozatok.

5. Munkám végén a bemutatott jelenségekből levonható következtetéseimet foglalom össze. A szleng helynevekről – más helynevekkel összehasonlítva – elmondhatjuk, hogy a helynévrendszerben sajátos szereppel rendelkeznek: e státuszuk tetten érhető mind a névadás pragmatikai, mind nyelvi feltételeinek vizsgálatakor.

Minden név – legyen az szleng vagy nem szleng helynév – azonos pragmatikai alapviszonyok között jön létre, egy akár tudatosított, akár ösztönös névadási aktus során. A nevek alapvető funkciójukat tekintve sem térnek el egymástól, hiszen általuk tudjuk a megnevezett földrajzi objektumokat kizárólagosan azonosítani. Míg azonban a hagyományos helynévadás során általában elnevezés történik, addig a szleng nevek újranévezik a helyeket. A hagyományos névadás során a hely „birtokba vétele” azáltal történik meg, hogy nevet adunk neki, míg a szleng helynevek létrejöttékor a földrajzi objektum már rendelkezik névvel; itt a névadás motivációja éppen az, hogy ettől eltérő névváltozatot hozzon létre a névadó és -használó közösség.

A természetes, nem szleng névadás pragmatikai feltételei körében a név–objektum–ember tényezőcsoporttal számolhatunk: ebben a szituációban többnyire az objektum determinálja a nevet, azaz a név valamiféleképpen tükrözi magát a helyet, a nevek többsége ugyanis motivált helynév. Ezzel szemben a szleng helynévalkotás során az objektum háttérbe szorul, és a három elemből a hangsúly az egyén felé tolódik el. Természetesen az egyén és a hely relációja minden esetben – így a szleng helynévalkotás során is – kihat a névadásra; a szleng helynevek esetében azonban sokkal markánsabban kimutatható, hogy az én viszonya magához a létező, már meglévő névhez szolgáltatja a domináns névadási motivációt. Tehát míg a hagyományos helynevek esetében a név és a denotátum között tényleges kapcsolat fedezhető fel, azaz a névben a helynek a névadó által megtapasztalt tulajdonsága jelenik meg, addig a szleng helynevek körében vagy a névadónak a hellyel kapcsolatos szubjektív benyomásai, érzelmei vetülnek ki a névben, vagy egyes esetekben – a nyelvi játék miatt – a név teljesen el is szakadhat a denotátumtól, így akár motiválatlan névnek tűnhet a kívülálló számára. (E jellemvonása alapján a szleng helynévadás párhuzamba állítható a TOLCSVAI NAGY GÁBOR által posztmodernnek nevezett névadással, vö. TOLCSVAI NAGY 1997.)

Ezzel összefüggésben érdemes megvizsgálni a névadás nyelvi feltételeit is, az eltérő névadási szituáció ugyanis különböző nyelvi feltételek között valósul meg. Ebből a szempontból ugyancsak találunk hasonlóságokat a kétféle névadásban: általánosan elmondható

ugyanis, hogy a név megalkotásakor felhasznált elemek kiválasztására és megszerkesztésére minden esetben hat a meglévő helynévkincs modellje. A szleng helynevek névadásakor is felfigyelhetünk arra a jelenségre, hogy nemcsak egy adott nyelv helynévrendszerén belüli tagokkal mutatnak a létrejött nevek kapcsolatot, hanem más nyelv helyneveinek a (lexikális-morfológiai, esetleg funkcionális-szemantikai) szerkezete is erős befolyással lehet azokra. A nyelvi kreativitás, játékoság azonban itt érhető tetten legnagyobb mértékben a helynévrendszeren belül: a szleng helynév tulajdonképpen akár pusztán nyelvi játék is lehet, ezáltal pedig a név és a hely között megszűnik mindenféle reális kapcsolat. Ebben az összefüggésben fontosnak tartom kiemelni a szleng helynevek asszociativitását: a szleng helynév ugyanis igen gyakran asszociációk sora által jön létre, ez pedig tovább gyengíti a név–objektum között felismerhető kapcsolatot. Ennek következményeként a név a valóság felől megközelítve motiválatlanok tűnnek, valójában azonban a szleng nevek többsége nyelvileg igenis motivált.

Az itt bemutatott jelenségek arra is rávilágítanak, hogy a szleng helynévadás kognitív szempontból igen bonyolult folyamat. E helynevek létrejöttének és működésének különösen nagy mértékű összetettségét pedig azok erős kapcsolata az anyanyelvi és az idegen nyelvi helynévállományhoz, valamint az anyanyelvi és az idegen nyelvi közszókészlethez, illetve a helyről alkotott szubjektív mentális leképződéshez igen szemléletesen alátámasztja.

Hivatkozott irodalom

- ANDERSSON, LARS-GUNNAR – TRUDGILL, PETER 1999. A szleng. In: FENYVESI ANNA – KIS TAMÁS – VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk., *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 247–60.
- EBLE, CONNIE 1999. Szleng. In: FENYVESI ANNA – KIS TAMÁS – VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk., *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 227–33.
- HOFFMANN ISTVÁN 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 207–16.
- JESPERSEN, OTTO 1999. A szleng. FENYVESI ANNA – KIS TAMÁS – VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk., *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen. 203–12.
- KIS TAMÁS 2008. *A magyar katonai szleng szótára*. Debrecen.
- ŠRÁMEK, RUDOLF 1972/1973. Zum Begriff „Modell” und „System” in der Toponomastik. *Onoma* 17: 55–75.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás. A névjelleg változása. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai*. 1–2. MNyTK. 209. Budapest. 600–6.
- ZOLNAY VILMOS – GEDÉNYI MIHÁLY 1996. *A régi Budapest a fattyúnyelvben*. Budapest.

ERZSÉBET GYÖRFFY, On the place of slang place-names in the system of names

By presenting the standard and slang variants of the Hungarian place-name *Hajdúszoboszló*, the paper intends to prove that slang place-names play a unique role in the system of place-names of a language and that this special status can be observed when examining the pragmatic as well as the linguistic conditions of giving names. It can be ascertained that slang place-names either reflect the subjective impressions and emotions of the namers in connection with the indicated place, or in certain cases – as a result of a pun – the name can be so completely detached from its denotatum that to an outsider it might seem to lack motivation. Regarding slang place-names, one must pay attention to the fact that these names display strong systemic connections not only with the other place-names of the given language they are taken from, but also with place-names of other languages.